

Jacqueline Molnár Rajzai

KISS
BEA

HANGOK
MINDENHOL
LAKNAK

HANGSZERES, ELŐKÉSZÍTŐ FURULYÁRA, FIFE-RA ÉS FUVOLÁRA

EDITIO MUSICA BUDAPEST
ZENEMŰKIADÓ
Z. 20 089

Kiss Bea
Hangok mindenhol
laknak

Hangszeres előkészítő furulyára,
fife-ra és fuvolára

Molnár Jacqueline illusztrációival

Szerkesztette Stachó László

EDITIO MUSICA BUDAPEST
Editio Musica Budapest Zeneműkiadó Kft.
1132 Budapest, Visegrádi utca 13. • Tel.: +36 1 236 1104
E-mail: emb@emb.hu • Internet: www.emb.hu
© 2022 by Editio Musica Budapest Zeneműkiadó

Útmutató a kötet használatához

Mindenki születetten képes átérezni a zenét. Számomra az az igazi kérdés, hogyan lehet ezt az alapvető képességet fejleszteni úgy, hogy a gyermek a komolyzene birodalmába lépve kiteljesedhessék a hangszeres zenetanulás közben – és mindeközben biztonságban őrizze fényekkel teli képzeletvilágával való viszonyát, sőt: fantáziája szárnyalhasson a zenei folyamatok megismerése, átérése, megszólaltatása folyamán. A bevonódottság állapota a legvonzóbb a gyermekek számára a zenével való találkozáskor. Ennek az élménynek a megteremtéséhez mi, pedagógusok nagyban hozzájárulhatunk. Mindannyiunknak megvannak hozzá a magunk műhelytitkai.

A *Hangok mindenhol laknak* betekintést enged a gyermekekkel közösen kialakított világomba. Mindig is vonzódtam a gyermeki lélek szabadságához, nyitottságához; ahhoz, ahogyan bevonódik belső és külső világának élményeibe és amilyen izgalommal teszi meg felfedezéseit. Szívemen viselem, hogy a gyermekek zenéhez fűződő korai tapasztalataihoz milyen élmények kapcsolódnak. Tanítványaim minden nap inspirálnak, amint bizalommal megosztják velem lelkük gazdagságát és előállnak új és új ötleteikkel. Ebben a kottában számos feladatot ők találtak ki. Együtt játszunk. „Felfedező lettem gyerekszámban” – ahogy Kokas Klára írja egyik kedvenc könyvében, melynek címe: *A zene felemeli a kezeimet*. A kotta kaput nyit számunkra a minket körülvevő világ hangélményei felé. A zene mondanivalójának megjelenítése, a rögtönzés kiaknázása és az alkotás öröme valódi zeneértőkké teszi a kisgyermeket. Kottámmal „fel szeretném dobni a labdát”: kíváncsi vagyok arra, hogy kiből milyen gondolatokat indít el. Örömmel tapasztaltam, hogy kollégáim, akik kipróbálták a *Hangok mindenhol laknak* játékeit, milyen bátran és szabadon fűzik tovább a fölmerülő zenei ötleteket.

Életem során csodálatos tanárok közelébe kerülhettem. Herczegh Mária meleg szeretettel nyitotta meg számomra a zene birodalmának kapuit. Hálás vagyok, hogy bepillantást nyerhettem Dratsay Ákos és Romos Zsolt műhelyébe. Példaképeim: Kokas Klára, Ittész Gergely, Sály László sajátos módjaikon egyaránt meghatározó hatást gyakoroltak rám. Csak felnőtté válásom során tudatosult bennem, hogy egyé-

ni látásmódjuk milyen komoly szakmai tudással biztosította számomra az élményekkel teli, szabad, kreatív fejlődést. Útkeresésük örökké tápláló élmény számomra, s arra inspirál, hogy hozzájuk hasonlóan mindig megújuljak és felvállaljam egyéni utamat. Később ismertem meg Stachó László zenepszichológiai és zeneesztétikai kutatásokkal megalapozott pedagógiai szemléletét, amely revelációként hatott rám. Fogalmazásában, tanításában, gondolkodásmódjában kristálytisztán mutatkozik meg a zenei képesség lényege: a *valós idejű átérés*, és körvonalazódnak a zene tartalmi elemei. A következőkben a zenei átérés általa jellemzett képességét fókuszba emelve szeretném bemutatni kötetem fogódzóit az ő elmélete szerint – egyben saját szívemből szólóan – a zene jelentésteli, tartalmi rétegei mentén.

Tapasztalataim alapját a két évtizednyi, óvodában és zeneiskolában végzett zenetanári tevékenységem adja. A *Hangok mindenhol laknak* gyermekdalokon, népdalokon alapul, melyekhez a gyermekek kicsi koruk óta érzelmileg kötődnek, s amelyek zenei anyanyelvük alapját képezik. A kiadványba bekerültek a foglalkozásaimon elhangzó játékos feladatok, *inspirációk* (elgondolkodásra, megszólaltatásra hívó, inspiráló zenei ötletek) és személyes hangvételű kérdések is. Együtt gondolkodásra és közös játékokra hív mindegyik. A kiadvány lehetőséget nyújt a gyermek és kapcsolatai közötti interakcióra, hiszen akár szüleit is bevonhatja az általa felfedezett zenei világba. A zenei játékok például – amelyek nem mindegyike igényel szakmai, zenetanári hozzáértést – kiválóan alkalmasak arra, hogy családi társas élménnyé váljanak, témái pedig családi beszédtemává.

A kotta kialakítása során a 6–8 éves gyermekek életkori sajátosságait tartottam szem előtt. A zene iránti érdeklődésük felkeltését szolgálja a mindent átszövő játékoság és szabadon szárnyaló fantáziájuk bevonása a tanulási folyamatba; a körülöttünk hangzó világ vagy akár a természet hangjainak megfigyelése, megjelenítése; s emellett a drámapedagógiai eszközök használata is – mindezek az átérés és átélés képességére alapozó, élményközpontú zenetanítás módszereit képviselik. E téren számomra a hazai zenetanítás repertoárjából példával és inspirációval szolgáltak Apagyi Mária és Bali János kötetei.

A kötet többfajta lejegyzési módot tartalmaz. A kottaolvasás megtanulását a gyermekek számára – tapasztalataim szerint – jelentősen segítik a színes kottafejek. A hagyományos lejegyzéstől eltérő *fantáziakották* elhagyják az ötvona-

las rendszert és a hangjegyeket, vagyis a pontos hangmagasságot és időmértéket hordozó információkat (50., 93. o.). Absztrakt ábrák ezek, amelyek vonalaikkal, struktúrájukkal valamiféle jelentéstartalmat: zenei időt, gesztust, dallamszerkezetet jelenítenek meg. Megszólaltatásuk nyitottá, kreatívva tesz, elvontabb gondolkodást kíván. Előfordulnak – az ötvonalas rendszert szintén nélkülöző – *képes kották* is, melyekben karaktereket vagy mozgásmintázatot (gesztust) jelenít meg az illusztráció (66–69. o.). Ilyen próbálkozásokra sarkallnak a *Hangutánzó* (62–69. o.) további zenei ötletei is. Emellett ez a fejezet és a *Hang-játékok* (96–97. o.) segítheti a 20. századi és a kortárs zenéhez való elfogulatlan, előítéletektől mentes közeledést. „Minden hallható jelenség = zenei anyag – fogalmazta meg találóan Cage. – Minden elképzelhető. De még nincs minden kipróbálva.”¹

A tanulás a szabad kalandozással kezdődik: hagyjuk, hogy a gyermek úgy használja a kottát, ahogy neki leginkább megfelel! Irányításunk mellett adjunk számára lehetőséget, hogy kipróbálhasson újszerű, szokatlan megoldásokat! Bátorítsuk – de ne erőltessük – a játékot! S mindig emlékezzünk rá: inkább a létrehozás folyamata hangsúlyos, nem a teljesítmény. A hangszeren való megszólaltatást a kötet gyakran csak lehetőségként kínálja fel, nincs külön utalás rá – ám ha ráhangoltuk az útra, szinte mindegyik gyermek magától is meg szeretné szólaltatni, nemcsak elmesélni az érzelmi, hangulati elemeket, a gesztusokat megjelenítő játékos feladatokat, ötleteket.

A zenei képesség kibontakoztatása

„Sokan ismerik a szót: »zenei képesség«, de kevesen fogják fel, mit is jelent ez a bonyolult, sok szálból szőtt, titokzatos valami, amely megszámlálhatatlan változatban bukkan fel a gyerekekben” – fogalmaz Kokas Klára.² A zene egyes tartalmi elemeihez – például a gesztusokhoz, a kifejezett érzelmekhez, hangulatokhoz – mindenkinek vannak aszociációi. A zene befogadásához, átéléséhez ezért sem szükséges tudatos tudás – amint semmilyen más művészeti élmény megélése sem feltételezi azt. A zene élményforrás, s az akusztikus inger bárki számára észlelhető, értelmezhető. Kokas Klára foglalkozásain kiderült, hogy figyelemirányítással – elméleti tudás, tudatos zenefelfogás nélkül – óvodás korú gyermekek is képesek a zene lényegét megragadni. Szabad mozgásukban átérzik a zene tonális szerkezetét, az

időbeli formaszervezetet vagy épp a muzsika affektív mozanatait: gesztusait, karaktereit. Ajándék volt számomra a vele való együttműködés. Személyiségéből is eredő szenális vezetésének lehettem tanúja, mellyel a kezdő kisgyermekcsoportok otthonosan befészkeltek magukat a zene lüktetésébe, megragadták a számukra figyelemfelkeltő összefüggéseket és azokat teljes testükkel és lelkükkel átérték. Kifejezőmódjukban kortalan, érettségüket minden általam addig elképzelt értelemben felülíró módon jelenítettek meg olyan témákat, amelyek valamely titokzatos, s addig valóban még át nem élt élményhez kapcsolódtak; valamiféle sejtésszerű érzéshez, érzelemhez.

A zenei képességet, a muzikalitást sokan sokféleképpen próbálták meghatározni a zenei részképességek számbavételével és kutatásával. Tapasztalataimmal és zeneiséggemmel legjobban az cseng egybe, ahogyan Stachó László fogalmazza meg a zenei képesség lényegét: elmélete szerint az nem más, mint a zenei folyamat tartalmi elemeinek a megfelelő pillanatban történő átérése az előadás (zenehallgatás) során, mind az előadó, mind a zenehallgató részéről. S ez rögtön magában hordoz egy pedagógiai tekintetben döntő fontosságú következtetést: a muzikus kifejezőerejét elsősorban az határozza meg, mit gondol és érez, miközben játszik. *Átérésen* élményekkel telített emlékképek előhívását értjük a zenei mozzanatok elképzelésekor, azok elhangzásának, ill. megszólaltatásának pillanatában, vagyis *valós időben*: azt, hogy mennyire képes a személy érzéseket és érzelmeket kapcsolni a zenéhez, mégpedig olyanokat, amelyek a zene jelentéstartalmát hordozzák. Ez a zenei alapképesség – tehát a valós idejű átérés képessége – Stachó zenepszichológiai elméletében a következő részképességekre bomlik a zenei folyamatok megismerése, megszólaltatása és hallgatása során:

- zenei „gesztusérzék”
- „karakterérzék” (a közvetlen zenei érzelmkifejezés átérésének képessége)
- tonálisérzék: a harmóniai folyamatok élményteli átérésére való képesség
- zenei formaérzék, ezen belül egyrészt a formai-metrikai áttekintő- és tagolóérzék, másrészt pedig a zenei anyagokat (jellemzően dallamokat) érintő csoportosító-tagolóérzék
- a zenei folyamatban rejlő narrativitás és drámaiság átérésének a képessége.³

E részképességek egyben a zenei folyamat jelentésteli, tartalmi rétegeit is körvonalazzák. A zenei gesztusokat rövid idő alatt lezajló mozgásmintázatok zenei kifejeződésének tekinthetjük, a karakterek pedig közvetlen érzelmkifejezések, amelyek a gesztusoknál jellemzően hosszabb időtartamúak – a karakter akár egy egész tételén végigvonulhat –, s egy zenei anyag narratív szerkezete (mely valójában időben kibontakozó folyamat!) a gesztusok és karakterek egymásutánjából összeálló történetszerűség drámai feszültséggel teli elemeit hordozza. Az időbeli formszerkezet (folyamat) két rétegre bontható szét: a metrikai és dallami szerkezetre; az előbbi az idő egyenletes felosztásának hierarchiába rendeződése, az utóbbi pedig a zenei tematikus anyagok – leginkább a dallamok – szerkezetének hierarchikus szerveződése. A forma-érzéklben az előbbi nem pusztán a lüktetés reprodukálásának vagy a metrum felismerésének a képességét rejti, az utóbbi pedig nem pusztán ritmusképletekét vagy dallamizékét, hanem időbeli területek átlátását, hosszuk beérését, illetve zenei anyagok szerkezetének megérzését és figyelemmel követését.

A *Hangok mindenhol laknak* a valós idejű átérzés imént meghatározott részképességeinek célzott, élményt adó fejlesztésével vezeti be a gyermekeket a zeneértés birodalmába. Az élményalapú képességfejlesztés lehetőséget ad arra, hogy a gyermekek kiteljesíthessék önmagukat a zene megismerése, átérzése és megszólaltatása által. A fantáziavilág bevonása, az észlelés-érzékelés finomítása mind-mind táplálja a szabad, érzelmekkel összefonódó képzettársítást, és a nyelvi-fogalmi tárház gazdagításához is vezethet.

A fejlesztési területek mindig komplexen, egymásba szövődbe jelennek meg a tananyag egy-egy részében, és nem is föltétlenül szükséges szétválasztani őket. A zenei képességfejlesztés minél pontosabb jellemzését szem előtt tartva az alábbiakban mégis szétszálazva és röviden elemezve jelenítem meg őket.

A zene tartalmi rétegeinek megjelenítése a kotta módszertanában

Gesztusok és karakterek

A zenei folyamatokban rejlő gesztusosság és a karakterek felismerését, megjelenítésének képességét fejlesztik például a következő kérdések és feladatok, melyek mozgásmintázatokot vagy hangulatokat jelenítenek meg:

Le lehet-e utánozni a ritmusát a teve lassú bandukolásának? ...a labda pattogásának? A sziréna is hasonlóan szól. Vagy ringass kisbabát... libikókázz... Így milyen másképp szól ez a két hang! Játssz egyre halkabban, mert már elalvófélben van a kis denevér!

Az a tapasztalatom, hogy fantáziavilágukba merülve a gyermekek mozdulattal is imitálják játék közben az elhangzó zenei gesztusokat.

Vers szövegéhez kapcsolódik a gesztus átérzésével és megjelenítésével kapcsolatos feladat a *Szól a nóta halkan* és a *Tekereg a szél* daloknál (42. o.):

Eljátszhatunk a hangerővel, mintha messziről jönne halkan vagy a fülünkbe zúgna közelről...

A gyermekek számára könnyen elérhető, átérzhető-átélhető alapérzelmek a legtöbb játékban megjelennek, hiszen már a gesztusok jó részét is ilyen emóciókhoz társítjuk – például a villámlást a dühvel, az ijedtséggel; a ringatást és az altatást a szeretettil gyengédséggel; a madárfüttyöt a gondtalan örömmel is párosítjuk. Nagyapa cammogásában és anya tipegésében a személy karaktere is éppúgy megjelenik, mint például az emberi és a mackótánc közötti különbségben. A *Csizmám kopogó* dalban a táncolás hangjait és gesztusait megelevenítő szavakhoz kapcsolódó feladat így hangzik (55. o.):

Kopogó, dobogó, libegő, tipegő tánc – milyen ritmusra jár a lábad?

Ezután következik a *Brum-brum, Brúnó* medvetáncolás, csupa *tá* ritmusú dala. A két dalban rejlő gesztusokat és karaktereket e kérdés segítségével hasonlíthatjuk össze:

A mackók tappancsa fürgébben vagy lomhábban toppant-e a táncra?

A kotta folyton emocionális szálakat fűz a dalszövegek, versek tartalmi elemeihez, ezzel is elősegítve az érzelmi bevonódást. Az érzelmi világ – s egyben az éntudat – fejlesztésére egyszerű kérdések, kérések szerepelnek a gyermekdalok témáihoz kötődve:

Téged hogy hívnak? Te hogyan szeretsz elaludni? Téged hogyan szoktak ébresztgetni? Kitalálod-e a dalból, milyen színű Kicsi Boris szeme? Sári szeme olyan zöld, mint a béka... Vince szeme pedig olyan barna, mint a gesztenye... És a tiéd? Adj nevet a paripádnak! Te milyen főzeléket szeretsz? Te kinek adnád a takaród felét?

A személyes kérdések nyomán messzebbre is kalandozhatunk: saját világukat megismerve találkozhatunk a gyermekek élmény-tárházával. Ezekhez a személyes élményekhez később is vissza-visszatérhetünk, ha asszociációkat keressünk a zene alkotóelemeihez.

Narrativitás és drámaiság

A kisgyermekkorban megismert dalos játékok szerepjátkaiban az emberi viszonylatok világa tárulkozik fel; drámai, érzelmileg színezett képek jelennek meg. A magyar népi kultúra művészi jelképeit (mély kút, liliom, farkas...), gondolkodásmódját, humorát ismerhetjük meg belőlük. A kisgyermek sokszor metaforákkal fejezi ki gondolatait, lélekállapotát, vágyait. Ez jellemző a gyerekek óvodában megismert közösségi költészetére, így az énekes játékra is, amely szöveg, ének, játék, gesztus együttes metafora-erdeje. A gyermek hol „zöld ág”, hol „levelecske”, hol „aranykapu”. A képnek, mozgásnak szimbolikus tartalma van, mely tovább árnyalódik mindenkiben és más-más tudattartalmakat mozgósít. A szubjektív, szabad képzettársítás e lehetősége talán a legalapvetőbb inspirációforrás a zenetanulás során. Dráma- és szerepjátékra buzdítok a piaci felelgetős „Hogy a csibe...” kezdetű dalban (40. o.):

Játsszátok el, mintha párbeszéd lenne, egymásnak felelgetve! Aztán beszélgetsetek kitalált dallamokkal – akár feleselgetve is!

Jellemző példa az „Elaludt az álmos cica...” kezdetű dal is – az alvó cica és a játszó egerek viszonylatában, amikor az alvó cicáról szóló dal után a játszadozó egerek ritmusképre költött dala is elhangozhat (17. o.). Minden dal ad lehetőséget szerepjátékra, de vannak teljes történetet kikerekítő dalok, például az *Árkot ugrott a szúnyog* (31. o.).

Az improvizált játékoknál zenei történések beazonosítására hív az „Adj címet a költeményednek!” kérés. Ilyenkor példákkal inspirálhatjuk a növendéket, hogy fantáziálása a címekkel kapcsolatban ténylegesen megszólaló zenei történésekhez vagy karakterekhez kötődjék.

Az időbeli forma

Szorosan kapcsolódnak a forma-, metrum- és ritmusérzék fejlesztéséhez az efféle zenei feladatok:

Megfigyelted már a lassan elerelő eső hangjait, ritmusát? Le lehet-e utánozni a ritmusát a harkály kopogásának? ...a labda pattogásának? Utánozd le a csodaszép pejko patkódobogását!

Ez utóbbi a *Paripám csodaszép pejko* című Weöres Sándor-vers kapcsán elhangzó kérdés (32. o.). A nyelv ritmikai szerkezete mozgásmintázatot is sugall, szinte halljuk a patkó ütemes vágtaját. Az utána következő feladat a mozgás karakterteremtő változását veszi figyelembe:

Lassítsd le a ritmust, amikor csak ballag...

Az ütemes gyorsulást érzékelteti Illyés Gyula hangfestő, gesztusokat utánzó vonatos verse. Érzékeltethetjük a gyermekkel a vers felolvasásakor – tanár is, szülő is –, hogyan indul egy nehezen mozduló gőzös.

Weöres *Kínai templom* című versének metrikai szerkezete hangzásában és írásképeben is megjeleníti az építmény szerkezetét és atmoszféráját – éppúgy, mint a teljes 47. oldal grafikai megjelenése. Emellett remek példát mutat a formai szerkesztés játékos, elemeket (szavakat) variábilisan cserélhető, ám jelentéstartalmat nem változtató módjára.

A szerkezet rész–egész viszonyával és a metrikai folyamattal – s utóbbin belül is a lüktetéssel – foglalkozik egy kétszólamú játék, amelyben a szólamok között egy újabb Weöres-vers, az *Éren-nádon* ritmusa osztozkodik (59. o.). De maga a hangértékekkel való foglalkozás is e viszonyok, illetve a metrikai folyamat átérzésének képességét fejleszti:

Az alma olyan, mint a tá. Ha megfelezzük és testvériesen elosztjuk, titi lesz belőle.

Szaladjon olyan gyorsan a pejko, hogy a tá-kba is szaporázd bele a titi-ket (tá-k helyett is titi-ket játsszál)!

Több Lackfi János-vers érzékelteti a táncosságot (tehát a metrikai karaktert), a páratlan ütemmutatót vagy az ütemmutató változását (56–57. o.). Halandzsaszövegei a jelentés megfejtése helyett a szavak játékos metrikájára és ritmikájára terelik a figyelmet. *Veszélyes trópusok* című versében hevesen, megállíthatatlanul zakatol végig ugyanaz a ritmuskép (84. o.).

A versek funkciója tehát igen sokrétű, és mindegyik funkció nagyon szorosan kötődik a zenetanításhoz-tanuláshoz. Elősegítik a képzettársítást is, fejleszthetjük velük asszociációs képességünket. Az asszociációk fölfedezéséhez és gyakorlásához is szeretnék segítséget nyújtani a költeményekkel.

A népköltészet megnyilvánulásai a gyermekdalok, monódák és népdalok. A szöveg prozodiáját – hanglejtését, ritmusát, hangsúlyait – bennük mindig pontosan követi a dallam, s ezzel komplex nyelvi és zenei fejlesztést valósítanak meg. Forrásunk *A Magyar Népzene Tára* volt, s a kotta ízelítőt ad egy-egy témánál a különböző tájegységek dalvariánsaiból is (20–21., 25., 35., 37. o.). A gyermekjátékok alapképlete az ütempár, mely elválaszthatatlan a mozdulatoktól. Négy lüktető ütésből, két tánclépésből áll, s bennük a súlyos–súlytalan viszony mindig fönnáll. A tagolást, értelmezést segíti, hogy egyes szövegsorok nagybetűvel kezdődnek, ami előrevetíti a formai egységek leheletnyi elválasztásának szándékát. Ami pedig a dallamok formaépítő motívum-tagolódását illeti:

„A gyermekjáték mindennél mélyebb betekintést enged a népzene őskorába. Mozdulattal, cselekménnyel egybekötött ének sokkal ősbibb és egyben bonyolultabb jelenség, mint az egyszerű dal. [...] A legkisebb, pár hangnyi motívum ismételtetésén kezdve, előttünk áll a zene minden fejlődési fokozata az európai népdal átlagos terjedelméig, a nyolcütemes periódusig. [...] A felnőttek zeneéletében gyakran már eltűnt az a naív, ősi játékos ösztön, amely itt még szabadon működik. A felnőttek, már csak a kerek szöveg miatt is, jobban ragaszkodnak megmerevedett, állandó formákhoz. Itt, mint az apró balatoni kagyló, tapadnak össze a motívumok, mindig másképp[p]; mint mikor álmunkban egy alak két vagy több személynek vonásait mutatja egyszerre, úgy rajzanak, egyesülnek, szétválnak a dallam-atomok.”⁴

A fonográfon megörökített archív népzenei hangfelvételekből kiderül, hogy éneklés közben a gyermekek mindig teret engedtek a magánhangzók természetes hosszúságának. Ezt a beszédhez való jóleső, természetes illeszkedést a mai gyermekeknél is megfigyelhetjük. Szerencsés meg hagyni szabadságukat, semmiképp nem szükséges számtanilag pontos *tá* és *titi* ritmusokra törekedni.

Az anyanyelvhez kapcsolom a dallamszerkezet legkisebb egységei, a ritmusképletek érzékelésének, átérésének fejlesztését is. Az anyanyelvben való otthonosság révén még az addig nem tanult képletekben is rutinosan mozoghatnak a gyermekek – éppen úgy, ahogyan Dobszay László fogalmazza meg a tudatosítás folyamatát elemző gondolatmenetében:

„Hasznos, ha a gyermek a tudatosítás foka előtt az illető jelenséggel már sokszor találkozik egy alacsonyabb megismerési szinten. Meg kell tehát különböztetnünk két lépcsőfokot: az elsőt csak *feltűnik* egy jelenség, általában magyarázat nélkül vagy csak utalásszerű magyarázattal. Alkalmas pillanatban azután *elhelyezük* e jelenséget a fogalmak rendjében is. E kettőség tudományos szempontból talán kevésbé logikusnak tűnhet, de [...] ilyesfajta az élet logikája.”⁵

Például a nyújtott, éles ritmus és a szinkópa először a *Galgonya* című Weöres-versben jelenik meg az „ősi éjjel” és a „magába” szavakban (87. o.). Hasonló módon játszhatunk a szavak ritmusával az efféle játékokban:

Mondd ki! Játszd el! Van-e a szavaknak ritmusa?
kisdíó-nagydió, ciróka-maróka, diridongó...
Madárhangokat is utánozhatunk a hangszeren. *Kááár-kááár!*
Burukk-burukk! Csivit-csivit! Nyitnikék! Gá-gá! (stb.)

A hangszerjátéknak a prozodiához fűződő kapcsolata fúvósként is fontos lehet a zene „lélegzése”, értelmezett tagolása mellett:

Észrevetted már, hogy úgy veszünk levegőt, mint éneklés közben?

Első látásra talán nem tűnik pontosnak, hogy a metrikai vagy a dallami szerkezetet ki lehet rakni gesztenyékből vagy gyümölcsökből. S az sem, hogy a kiskacsák és nagy kacsák

nem a Lego játék szerinti pontos mértani különbségeket adják a ritmusképletek tanításakor. Hozadéka azonban mindenképp van: ezáltal valóban hangzó világnak találják a környezetüket a gyerekek. Elképesztő lelkesedéssel komponálnak zenét mindenből, ami körülveszi őket – például úton hazafelé talált különböző színű és formájú termésekből, levelekből. Ez különféle játékokra ihletett:

Kavarja meg a sorrendet az őszi szél! Rajzold le, milyen lett!
Manó: – Gyümölcsökből is ki tudsz rakni dalt.
Én is kiraktam narancsból, szilvából és körtéből.

Másrészt egy sok-sok évtizede berögzült hamis, zeneietlen séma – „egyenletesen játszani” mint lényegi cél – követelményét bomlasztani sem hátráltatja a zenei képességfejlesztést (épp ellenkezőleg!) A későbbiek során úgyis azt tanulja majd a gyermek, hogy az idővel való tudatos játék a zenei kifejezés egyik eszköze, s a művészi előadásban a zenei frázisokon belül végképp eltűnnek az egyszerű matematikai arányok.

A *fantáziakották* is alkalmasak a hangok és az időbeliség szerveződésének, különösen a dallamszerkezetnek a megfigyelésére. Vizualitásuk gesztusértéket és csoportosulást is hordoz (dallammotívumokat körvonalaz) – az idő egyenletes felosztása nélkül.

A tonális folyamat

Népdalaink, gyermekdalaink világa és zeneoktatásunk is a pentatóniára és a modális hangsorokra épül. Ezek kapcsán félrevezető lenne a tonalitásnak a nyugati műzenére érvényes értelmezése. A gyermekdalok túlnyomó többségének hangterjedelmét ugyanaz a hangsor, a dó-hexachord tölti be. Bennük sokféle dallammag észrevehető, kezdve a pár hangnyi motívummal, ami gyakran addig ismétlődik, amíg a szöveg el nem fogy. Ellentétben a népdallal, melyre a szimmetria és a zárt forma jellemző, a gyermekdalban gyakran szabadon, korlátot nem ismerve árad a dallam.

Amint a jellegzetes dallamfordulatok világában egyre otthonosabban mozog a gyermek, hozzászokik szerkezetükhöz. Egyre magabiztosabban variálja őket rögtönzéseiben, és egyre megnyugtatóbban tud lezárni, lekerekíteni. A felelgetős és visszhang-játékokkal a megszokott ütem-

páros egységeket, dallamfordulatokat, tonális szerkesztési módokat használva fejleszthetjük a növendék tonális érzékét. Lehetnek ezek a játékok afféle zenei dialógusok, melyek során érzékenyen reagálhatunk a gyermek zenei ötleteire: jó példával előljárva lekerekíthetjük mi magunk a végét, vagy felajánlhatjuk lehetőségként, hogy a gyermek vegye észre, ha megnyugtatóan lezártuk a zenei folyamatot.

Az érzékelés és észlelés fejlesztése

Hallási érzékenységre, a környezeti ingerek iránti fogékony-ságra nevelünk. E folyamatban a gyermekek saját, sokszínű megfigyeléseinek jelentős szerephez kell jutniuk – ezáltal fűzhetik ugyanis igazán fantáziabirodalmuk és tapasztalataik élménydarabkáit a zenéhez. A kötet címe azt is sugallja, hogy érzékszerveink – elsősorban fülünk, szemünk – által mindenhol felfedezhetők körülöttünk zenei szerkezetek, mintázatok. Igyekszem kiterjeszteni a hangvilág „letapogatása” során mozgósított érzékszerveink sorát:

Tapintottál-e már fa kérgén ritmust?
Érzel-e hideget-meleget az orrodban vagy a szádban, amikor ki-be lélegzel?

Ezek az érzetek a hangszerkezelésben, hangképzésben is fontos szerephez jutnak. Az érzékelés és a különböző érzékszervek élesítéséhez kapcsolódnak a következő *inspirációk* is:

Hunyd be a szemed... Te milyen színűnek és illatúnak képzeled a csendet?
Ha körülnézel a szobában, s megnézed a tárgyakat vagy azt, hogy mi van a falon, látsz-e ritmusokat?

Így mind az öt érzékszerv bevonódhat a tanulás folyamatába. A hangzás mellett éppolyan jelentősége van a hangzás hiányának. Ám pusztán „szünet-érzet” helyett helyesebb a tartalommal teli *csendérzetet* kialakítani a növendékekben, hiszen a zenében a „szünet” egy folyamat megszakadását jelentheti a gyermek számára, miközben a zenében megjelenő „csend” szerves része a különböző zenei történéseknek. A csend minősége lehet ugyanolyan, mint a hangzásé (47. o.):

békés... néma... feszült... áhítatos... puha... unalmas... várakozásteli... ünnepélyes... belső csend...

– így a csend a zene folyamatában maradhat, hiszen a hang és a zenei szünet egyaránt alkotóeleme a zenei folyamat affektív tartalommal teli rétegeinek, elsősorban az időbeli formának, a karakternek és a gesztusoknak. Emellett a később tanult művek során fontossá válik, hogy a motívumok, zenei gesztusok végén hagyott csendben rejlik a kicsengés (visszaemlékezés) lehetősége – az elhangzott frázis emléke „ízlelgethető” benne.⁶

Az érzékelés–észlelés élesítésére és a zenei időérzék fejlesztésére egyaránt alkalmasak lehetnek a következő játékos feladatok:

Most játszd el úgy, hogy a zöld hang helyén csendet hagysz!
Vagy játssza bele azt a hangot valaki más!
Tarts egy hangot! Közben szép lassan fordulj meg magad körül!
Most időnként szakítsd meg a hangod csenddel!
Ha csendben maradsz, figyeld meg, milyen hangok vesznek körül!

A néma játékmód a zenei fejlődéshez elengedhetetlen belső hallás fejlesztéséhez is kapcsolódik:

Némajátékkal is eljátszhatod: csak az ujjaid mozogjanak, és belül képzeld el, halld a dallamot!
Játszhatsz a dallamokkal búvópatakot: hol megszólal – előbukkan –, hol elbújik és csak magadban hallod...

A belső hallás, látás fejlesztését a képzeletünk által megidézett képek, hangok szolgálják legerőteljesebben:

Magadban is hallhatsz zenét – belül. Hogyan táncolnál rá? Milyen zene bújt beléd?

Milyen találó a „teremtő képzelet” kifejezés!

A légzéssel kapcsolatos gyakorlatok nemcsak az érzékelést s a hangszeres készségeket fejlesztik, hanem elmélyültebb tudatállapotot hívnak létre:

Hunyd be a szemed, lélegezz lassan... és képzeld el, hogy minden egyes levegőzéssel csillogó arany-fényt vonsz magad köré!
Beszívni vagy kifújni tudod hosszabban a levegőt?

A kottában való térbeli (és egyben a metrikai és dallami szerkezetben való) tájékozódást ilyen kérdésekkel készítem elő:

Le lehet-e rajzolni a dallamát a madárcsicsergésnek?
...a mentőautó szirénájának? ...a szúnyog zümmögésének?
Le lehet-e utánozni a ritmusát a harkály kopogásának?
...a labda pattogásának?

A hangszer nem „rendeltetésszerű” használatra biztatásával újszerű, fölfedezésre váró hangzásokat ismerhetünk meg:

Madárhangokat is előcsalogathatsz, ha leveszed a hangszer fejét, és fúvása közben a tenyered mozgatod a végén vagy ki-be húzogatod az ujjadat.
Próbáld meg szokatlan hangokat kelteni a hangszeren, akár úgy, hogy bele sem fújsz!
A szél hangját hogyan tudnád még a hangszeren utánozni?

A *Hangutánzó* című fejezettel fölkelthetjük a gyermek kíváncsiságát a kortárs zene hangkeltési módjai, hangeffektjei iránt. S az egész kötetre igaz – de különösen a *Hang-játékok* fejezetre –, hogy akár pár hang improvizatív megszólaltatása is művészi tolmácsolássá válhat, ha szárnyalni hagyjuk a gyermek fantáziáját – még ha nincs is annyi készsége, jártassága a hangszerkezelésben és stílusismerete a komolyzene birodalmában.

A játék öröme

Az önkifejezés igénye jelenik meg a szabad és örömteli játékban. Ilyenkor úgy érezzük: csak a jelen, az adott pillanat létezik; s az öröm, az élvezet magából a cselekvésből ered.

Az improvizáció teremtés „itt és most”, tehát figyelmi képességeink, fókuszálásunk gyakorlója. A kötet folyamatos rögtönzésre készítet, és döntő szerep jut benne a kötöttséget elhagyó játéknak, az alkotóenergiáknak. A *fantáziakották* és az improvizációs feladatok szabad önkifejezésre hívnak – sokféle fejlesztő szerepüket már kifejtettem. A rögtönzéshez támogató keretet biztosíthatunk „mini-szabályokkal”. Ezek kapcsolódhatnak például a formai szerkezet felismeréséhez: a „Húzz, húzz, Katica...” feladata a nappal és felhővel jelölt formai részek spontán variálására buzdít (14–15. o.), de

hasonló a felhívás a „Rakd össze a dalt, ahogy tetszik!” a „Ki játszik ilyet...” kezdetű dalnál (23. o.), vagy épp ennél az ötletnél:

Játsszunk kirakóst! Rajzolj a dalokba kétütemnyi hangfelhőket, és költés egy új dalt a hangfelhőkből – kanyarodj egyikből a másikba! A vége valamelyik dal záróhangjain nyugodjon meg.

De a hangkészletre is vonatkozhatnak mini-szabályok:

Játszd el a mondókát a kedvenc hangodon!
Játssz egy hangot és ismételd meg, de mindig egészen más módon legyen! (Így csak a hangmagasság nem változik.)
Van kedved az eddig megismert hangokból dalokat költeni?
Adj címet nekik!

S még számtalan ötlet adhat keretet az improvizációnak:

Találj ki más dallamot a dalok ritmusára!

Ezt az örömteli játékosságot képviseli az a két kiadvány is, amely kötetünket kiegészíti. Humorral és fantáziával vezet be a kamarazenélés rejtjelmeibe a *Hangok mindenhol laknak: Előadási darabok furulyára, fife-ra és fuvolára kísérettel* (Z. 20090) fúvós duókat és zongorakíséretes darabokat tartalmazó kottája. Tornyai Péter gyermekeknek írt, rendkívül inspiráló és vicces zenei „szakácskönyve” – *Szakácskönyv: Receptek (darabok, gyakorlatok, játékok) zenélő gyerekeknek* (Z. 20099) – ugyancsak a zenei folyamatok megfigyelésére, a hangszer és a zenei elemek kreatív használatára bátorít.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik szellemi-lelki támogatást, inspirációt nyújtottak kottám elkészítése során. Elsősorban Simon Hildának, aki bátorságot adott, hogy merjem mesekönyvszerűen elképzelni a kötetet; Molnár Jacqueline-nak, aki csodálatos látásmódjával nem csupán megfestette, de szinte megszólaltatta ezt a mesekönyv-kottát, mélyebb rétegekbe vezetve el az olvasót, a zenélő gyermekeket; és Ittész Gergelynek, aki merészségre biztatott és minden segítséget megadott az anyag összeállításához túl azon, amivel *Flautológia* című iskolája gyarapította eddigi zenei és pedagógiai munkámat. Nagy örömömről szólok, hogy Lackfi János költő elfogadta felkérésemet, s verseivel gazdagítja a kotta nyelvi, fantázia- és ritmusvilágát. Drága barátainak – köztük Kardos Zsuzsinak, Pál Ildikónak, Reikort Ildikónak, Valóczki Évának – és szerkesztőimnek, Stachó Lászlónak pedig köszönöm az együtt gondolkodást, a támogató szeretetet és konkrét javaslataikat, melyekkel elképzeléseim megvalósítását segítették.

2022 tavaszán

Kiss Bea

Jegyzetek

¹ John Cage: *A csend. Válogatott írások* (ford. Weber Kata). Pécs: Jelenkor Kiadó, 1994, 199–200.

² Kokas Klára: *Vízcséppben a fény*, kokas.hu/kokas-klararol/%ef%bb%bfvzscseppben-a-feny

³ Stachó László: Hogyan nyerünk értelmet a zenéből? In: Vas Bence (szerk.): *Zenepszichológia tankönyv*. Pécs: PTE Zeneművészeti Intézet, 2015, 167–191; uő: A zenei képesség és az előadói kiválóság: bevezetés a zenei előadóművészet pedagógiájába. *Parlando* online, 2014/1, parlando.hu/2014/2014-1/2014-1-02-Stacho2.htm

⁴ Kodály Zoltán: Előszó. In: Kerényi György (szerk.): *A Magyar Népzene Tára* I.: Gyermekjátékok. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1951, 12.

⁵ Dobszay László: *Útmutató A hangok világa tanításához*, I–VI. kötet, javított kiadás (szerk. Stachó László). Editio Musica Budapest, 2019, 16.

⁶ Vö. Dobszay László: *A klasszikus periódus*. Editio Musica Budapest, 2012; László Stachó: Mental virtuosity: A new theory of performers' attentional processes and strategies. *Musicae Scientiae*, 22 (4) [2018/4], 539–557.

A *Hangok mindenhol laknak* sorozat három kötete furulyán, fife-on és fuvolán tanuló nagyóvodásoknak és kisiskolásoknak szól. Élményközpontú, interaktív és játékos módon hozza közel hozzájuk a zene, a zenélés lényegét, nagyban építve gazdag képzeletvilágukra és természetes alkotókedvükre.

Ez a kötet egy különleges mesekotta. Színes kottafejekkel lejegyzett zenei anyagát gyermek- és népdalok hosszú évek tanítási gyakorlatában bevált sora alkotja. Ehhez kapcsolódnak huszadik századi klasszikus és kortárs költők versei, a gyerekeket inspiráló kérdések, játékos feladatok és színezők. Molnár Jacqueline hangulatteremtő, szeretettel teli illusztrációi a kotta felfedezésre, kreativitásra bátorító szellemiségéhez járulnak hozzá. A kiadvány nagyon sokféle felhasználási lehetőséget kínál a növendék és a tanár érdeklődésétől függően, és számít mindkettőjük aktív és kreatív hozzáállására. Utószava a tanár, sőt a szülő számára is segítséget nyújt, tanácsokat, ötleteket ad a gyakorlati használathoz.

A *Hangok mindenhol laknak* két további kötetének egyike előadási darabokat – könnyű, rövid duókat és zongorakiséretes átdolgozásokat – kínál. Ezek az apró művek a tanárral vagy egy másik növendéssel közös kamarazenélés élményével gazdagítják a gyerekeket, s a legelső fellépések, növendékhangversenyek műsorára is ideálisak. A másik kötet egy zenei „szakácskönyv” Tornyai Pétertől, melynek improvizációs játéka különleges zenei csemegét kínálnak kisebbeknek és nagyobbaknak egyaránt – bármilyen hangszeren játszhatnak is.

Kiss Bea

Hangok mindenhol laknak

Hangszeres előkészítő furulyára,
fife-ra és fuvolára
Z. 20089

Kiss Bea

Hangok mindenhol laknak

Előadási darabok furulyára,
fife-ra és fuvolára kísérettel
Z. 20090

Tornyai Péter

Szakácskönyv

Receptek (darabok, gyakorlatok, játékok)
zenélő gyerekeknek
Z. 20099 (megjelenik 2022 végén)

ISBN 979 0080 20089 6

9 790080 200896

www.hangokmindenhollaknak.hu

KOTTABOLT

www.emb.hu

[embzenemukiado](https://www.facebook.com/embzenemukiado)

[embzenemukiado](https://www.instagram.com/embzenemukiado)

